EKLER

Sözcüklerin kök veya gövdelerine gelerek onların cümledeki görevlerini belirleyen, onlara değişik anlamlar katan ya da onlardan yeni sözcükler türeten ses veya ses bileşimlerine **ek** denir.

Bunlardan çekim eklerini daha önce gördüğümüz için yapım ekleri üzerinde duracağız.

Yapım Ekleri

İsim ve fiillerin kök veya gövdelerine gelerek onlardan başka isim ya da fiil türeten eklerdir.

Burada kök sözünü de açıklamakta fayda var.

Kök

Bir sözcüğün anlamı ve yapısı bozulmadan parçalanamayan en küçük parçasıdır. Köklerde yapım eki bulunmaz, ancak çekim eki bulunabilir.

Örneğin;

"Evimiz" sözünde "ev"; sözcüğün, anlamlı ve parçalanamayan en küçük parçasıdır. "-(i)-miz" eki iyelik ekidir; yani isim çekim ekidir. Öyleyse bu sözcük yapım eki almamıştır, kök halindedir.
Kökler iki türde bulunur; **İsim kökleri** ve **Fiil kökleri.** "Geldi" sözcüğündeki kök "gel-" fiil kökü; "sözlük" sözcüğünün kökü olan "söz" isim köküdür. Ancak bazen ses taklidi yoluyla oluşan yansıma kökler de vardır.
Örneğin;

"ağaçlık" sözcüğünün kökünü bulurken en anlamlı olarak gördüğümüz "ağ" sözünü kök olarak düşünebiliriz. Ancak "ağaçlık" sözüyle balık tutmakta kullanılan "ağ" sözünün herhangi bir anlam ilişkisi yoktur. Öyleyse bu sözcüğün kökü "ağ" olamaz. Ondan sonra "ağa" sözcüğünü görüyoruz. Yine "ağaçlık" sözüyle "ağa" sözcüğü arasında bir anlam ilgisi yoktur. Öyleyse bunu da kök olarak alamayız. Alabileceğimiz kök elbette "ağaç" köküdür. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz; sözcüğün köküyle, ek aldıktan sonraki şekli arasında mutlaka bir anlam ilgisi olmalıdır.

Sözcüğün yapım eki aldıktan sonraki durumuna **gövde** denir.

Bir sözcük birden çok yapım eki alabilir. İlk yapım eki köke diğerleri gövdeye eklenir.

Çekim Ekiyle Yapım Ekinin Farkları:

Çekim ekleri eklendiği sözcüğün anlamında bir değişiklik yapmaz; yapım ekleri ise anlamı, köke bağlı olmak şartıyla, değiştirir.

Örneğin;

"Yolda bekliyor." cümlesindeki "yol" sözü "geçilen yer" anlamındadır. "-de" hal ekini alarak "yolda" şekline geldiğinde de geçilen yer olma anlamı değişmemektedir.

"Yolcu bekliyor." cümlesinde ise "geçilen yer" olan "yol" sözü "-cu" yapım ekini alarak bu anlamını yitirmiş "yoldan gelen" ya da "yola giden" kişi anlamına gelmiştir. Yani yolla bir anlam ilgisi vardır; ama yer ismi, kişinin niteliği anlamını ifade edecek hale gelmiştir.

Çekim ekleri bir sözcüğe yapım ekinden sonra eklenir. Yani önce yapım ekleri, sonra çekim ekleri gelir. İstisnaları olsa da bu genel bir kuraldır.

Ek ve kök hakkındaki bu genel bilgilerden sonra şimdi eklerin önemlileri üzerinde durabiliriz.

a. İsimden İsim Yapan Ekler

İsim kök veya gövdelerine gelerek onlardan yeni isimler türeten eklerdir. Ancak bu sözcükler sıfat, zarf gibi görevlerde de kullanılabilir.

Bu eklerden bazıları şunlardır:

“-lık – lik” eki

“Buraya bir **odunluk** yapmıştık.”

cümlesinde ek, “odunların koyulacağı yer” anlamında bir sözcük türetmiş.

“Pencereye **güneşlik** almamız gerekiyor.”

cümlesinde güneşten korunmak için kullanılan alet ismi yapmış.

“Sendeki bu **gençlik** bir gün gidecek.”

cümlesinde soyut bir isim yapmış.

“Kiralık ev arıyoruz.” cümlesinde “kiraya verilecek” anlamında sıfat yapmış.

“Benlik özenle korunmalıdır.”

cümlesinde zamire gelerek ondan soyut bir isim türetmiştir.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir ek eklendiği sözcüğe değişik anlamlar katabilir. Bundan sonraki ekleri cümle içinde gösterip geçeceğiz. Ne anlama geldiğini cümle içindeki kullanımlardan çıkarabilirsiniz.

“Artık biz de **şehirli** olduk.”

“Kimse **evsiz** yaşayamaz.”

“Her noktaya bir **gözcü** koyalım.”

“Bu yaz **İngilizce** kursuna gideceğim.”

“Gençleri **çağdaş** bir insan olarak yetiştirelim.”

“Yarışmada **üçüncü** olduğumu söylediler.”

“Her sınıftan **üçer** kişi gelsin.”

“O **çocuksu** gülüşüne bayılıyorum.”

“Bu yemeğin **acımsı** bir tadı var.”

“Onun kendine **özgü** bir anlatımı var.”

“Sen çok **bencil** birisin.”

“Şu gelen **sarışın** çocuğu tanıyor musun?”

“Seninle **yaşıt** olduğumu bilmiyordum.”

Bunların dışında, az da olsa, kullanılan isimden isim yapma ekleri de vardır. Önemli olan kök halindeki sözcüğü bulup eklerini inceleyebilmektir.

Küçültme eki olarak kullanılan **“-cık, -cağız, -cak”** eklerini kimi kaynaklar çekim eki olarak değerlendirir. Ancak sorulardan anladığımız kadarıyla bu ek yapım ekidir.

“Kış gününde bu **incecik** gömlekle gezilir mi?”

“Bu **hayvancağız** bu kadar yükü nasıl taşısın?”

cümlelerinde gördüğümüz bu ekin, acıma, pekiştirme, sevgi gibi birçok anlamlar taşıdığı görülür.

Küçültme eki eklendiği sözcükte bazen ses düşmesine, bazen ses türemesine sebep olabilir.

“Küçücük elleriyle öyle güzel resim yapıyordu ki!”

cümlesinde “küçük” sözü “-cik” ekini aldığında, sondaki “k” sesi düşüyor.

“minik ® minicik”

“ufak ® ufacık”

“yumuşak ® yumuşacık” sözcüklerinde de aynı özelliği görebiliriz.

Bazen de ses türemesi olabilir.

“Azıcık aşım, kaygısız başım.” atasözünde “az” sözcüğüne “-cık” ekini getirdiğimizde “azcık” olması gerekirken “azıcık” olmuş; yani arada bir “ı” sesi türemiş.

“Bu **gencecik** yaşında ne sıkıntılar çekti zavallı.”

cümlesinde ise ekten önce “e” sesinin türediğini görüyoruz.

Kimi sözcüklerde bu ek, fiilden sözcük türetmiş gibi görülebilir.

Örneğin;

“Bebek, etrafındakilere **gülücükler** yolluyordu.”

cümlesinde “gülücük” sözü sanki gülmek fiiline “-cik” eki getirilerek yapılmış; oysa sözcük aslında “gülüş-cük” şeklindeymiş, daha sonra “ş” düşerek “gülücük” olmuş.

Bazı durumlarda “-cık” eki küçültmeyle ilgisi olmayan, bir nesne, bir kavram adı da yapabilir.

“Onun bu yıl **kulakçık** ameliyatı olması gerekiyor.”

“Yaşlılıktan **elmacık** kemikleri dışarı çıkmış adamın.”

cümlelerinde bu ekin küçültme anlamından sıyrıldığını ve nesne ismi yaptığını görüyoruz.

Bazı isimden isim yapma ekleri de yansıma sözcüklere gelerek onlardan isim türetebilir.

“Bu **gürültü** nereden geliyor?”

cümlesinde “gürül” yansıma sözcüğü “-tü” eki alarak isim olmuştur.

“Dün geceki **horultu** kimden geliyordu öyle?”

“Bu mahallede **fısıltı** gazetesi iyi çalışıyor galiba.”

cümlelerinde altı çizili sözcükler yansımadan isim olan sözcüklerdir.

b. İsimden Fiil Yapan Ekler

İsim kök veya gövdelerine gelerek onlardan fiil türeten eklerdir.

“Bahçedeki çiçekleri **suladı.”**

cümlesindeki altı çizili sözü incelediğimizde “**su”** ismine getirilen **“-la-”** eki, ismi “sulamak” şeklinde bir fiile dönüştürmüştür.

İsimden fiil yapan önemli ekleri cümlelerde gösterelim.

“Yol, buradan sonra gittikçe **daralıyor**.”

“Yaşlı adam yerinden **doğruldu.**”

“Parmağu uzun süre **kanadı.”**

“Yaptığı fedakarlığı duyunca gözleri **yaşardı.”**

“Derste kulağıma bir şeyler **fısıldadı,** gitti.”

“Neden bu kadar **geciktin**?”

“Sıkıntılara dayanamayıp **delirdi** zavallı.”

“Bu sözlerimi neden bu kadar **garipsediniz**?”

“Konuşmacının düşüncelerini pek **benimsemedim**.”

Ekler bazı sözcüklerde ses düşmesine sebep olabilir.

“Haberi duyunca rengi **sarardı**.”

cümlesinde altı çizili sözcük “sarı” ismine “-ar” eki getirilerek yapılmıştır. Bu sırada “sarı” sözcüğünün sonundaki “ı” sesi düşmüştür.

c. Fiilden İsim Yapan Ekler

Fiil kök veya gövdelerine gelerek onlardan isim türeten eklerdir. Bunlar da cümlede sıfat, zarf görevlerinde kullanılabilir.

“Burada eskiden bir **durak** vardı.”

cümlesinde altı çizili sözcük, “dur-” fiiline “-ak” eki getirilerek yapılmıştır.

En çok kullanılan fiilden isim yapma eklerini cümle içinde gösterelim.

“Bu **istek** bende eskiden beri var.”

“Gereksiz bir **yığın** eşya var bu evde.”

“Herkese **sevgi** duymam gerekmiyor.”

“Büyük bir **dalga,** kuma yazdıklarımı sildi, götürdü.”

“O, babasına çok **düşkün** bir çocuk.”

“Bu kadar **alıngan** olmana gerek yoktu.”

“Her **dalgıç** bu kadar derine dalamaz.”

“Yeni aldığım **süzgeç** ortalıkta görünmüyor.”

“Doğa **durağan** değil değişkendir.”

“Bu eserin **okuyucu** bulması çok zor.”

“Artık aynı şeyleri yapmaktan **usanç** duydum.”

“Bu **yazı** geçen gün dergide yayınlandı.”

“Bir ay da **kesinti** olmasa maaşlarda.”

“Geldiklerine dair bir **belirti** var mı?”

“Dağlar bize artık **geçit** vermiyor.”

“**Işıl** ışıl bir güne daha merhaba dedik.”

Türkçe’de sayı bakımından en çok yapım eki fiilden isim yapma ekleridir. Biz burada ancak çok önemlilerini verdik.

d. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Fiil kök veya gövdelerine gelerek onlardan yeni fiiller türeten eklerdir.

“Buradan iki yıl önce **taşındı**.”

“Müzeyi gezmeden buradan **gidilmez**.”

“Ortalık iyice **karıştı**.”

“O sudan sana da mı **içirdiler**?”

“Bu sözümüz onu mutlaka **darıltmıştır**.”

“Yeni takılan sokak lambalarını **söktürmüşler**.”

“Çiçekleri dalından **koparmayın**.”

“Bu suçlama karşısında biraz **şaşaladım**.”
